

Slachtoffer of dader?

Ans van Dijk (1905-1948)

Op de kille en natte woensdag 14 januari 1948 wordt Ans van Dijk precies om 9 uur in de ochtend geëxecuteerd. Deze Joodse vrouw heeft minstens honderd Joden verraden. Hoe werd zij van slachtoffer een dader?

Anna van Dijk, vooral bekend als Ans van Dijk, was de oudste van twee kinderen van niet-religieuze Joodse ouders uit de lagere middenklasse. Ze groeide op in de Amsterdamse Jodenbuurt. Op haar veertiende overleed haar moeder, waarna haar vader hertrouwde en Ans nog twee halfbroertjes kreeg. Toen Ans zeventien was, leerde ze de Joodse knecht Abraham Querido kennen. Ze trouwde in 1927 met hem. Het huwelijk eindigde, mede doordat Ans erachter kwam dat ze lesbisch was, in 1940 in een scheiding. Ze was uitbaatster en filiaalhoudster van dameshoedenwinkel Maison Evany en kreeg een relatie met haar Joodse medewerkster Christina (Miep) Stodel (geboren in 1917). Ze gingen samenwonen boven de winkel.

Eind 1941 moesten alle Joodse textielzaken sluiten, waardoor Ans en Miep op straat stonden. Miep vertrok in juli 1942 naar het buitenland nadat ze een oproep kreeg voor de *Arbeitseinsatz*. Ans van Dijk bleef alleen achter. Ze blondeerde haar haren en heette volgens haar valse persoonsbewijs Alphonsia Maria (Annie) de Jong. In deze tijd hielp ze verschillende Joden aan geld, valse persoonsbewijzen en onderduikadressen. Zelf dook ze in januari 1943 onder. Na een paar maanden werd ze echter verraden. Zo kwam ze in handen van het Bureau Joodsche Zaken van de *Sicherheitsdienst* (SD). Om deportatie te voorkomen, besloot Ans om als V-vrouw (collaborateur) voor Pieter Schaap van de SD te gaan werken.

Sociaal vaardig

De werkwijze van Ans was als volgt. Ze deed zich meestal voor als iemand van een illegale organisatie, zoals *Vrij Nederland*. Ze moet heel sociaal vaardig zijn geweest, want vrijwel iedereen trapt in haar verhaal. Het hielp ook mee dat ze zelf Joods was en daarmee voor de mensen die ze benaderde een lotgenoot. Ans werd de aanvoester van een groepje Joodse verraders, onder wie Rosalie Roozendaal, Branca Simons en Simon van Hoorn. In deze periode had ze een relatie met de alleenstaande moeder Johanna Maria (Mies) de Regt (geboren in 1907). Ze woonden samen in een woning van gedeporteerde Joden die fungeerde als succesvolle 'Jodenva' waar onderduikers werden overgedragen aan de SD.

Toen Ans in juni 1945 werd opgepakt, had ze minstens honderd Joden verraden. Ze was de beste V-vrouw van de SD en heeft daar veel geld mee verdiend. Ans zei hierover: 'Ik weet niet hoeveel Joden ik heb aangegeven. Ik heb geen aantekeningen gemaakt.'¹ Tijdens haar proces bekende ze alleen wat ze niet kon ontkennen. Over verraad dat niet bekend was, hield ze haar mond en als het maar even kon schoof ze de schuld af op mensen om haar heen. Volgens Ans had Pieter Schaap haar met de dood bedreigd. Schaap ontkende dat in zijn verhoor: 'Aan alle ondergedoken Joodse arrestanten werd gevraagd voor de SD te werken, anders werden ze doorgestuurd naar Polen.'²

Mies de Regt, de partner van Ans, stopte de verhouding een paar dagen voor de bevrijding. In een verhoor zei ze dat ze bang was voor Ans en haar daarom niet weg durfde te sturen. Ans beweerde juist dat Mies verliefd op haar was en alles voor haar had gedaan. Mies zei in een tweede verhoor: 'Het is juist dat ik verliefd was op Anna van Dijk. Zij was de man en ik de vrouw. Zij had steeds de leiding. Ik had niets te zeggen. Ik durfde de mensen die Anna van Dijk meenam niet te waarschuwen, hoewel ik wist dat ze uitgeleverd zouden worden aan de SD. (...) Volgens mij heeft ze er een sport van gemaakt. Ik heb nooit gemerkt dat ze het werk tegen haar zin deed. Ze ging er dag en nacht op uit. (...) Pas later is mij duidelijk geworden welk een duivelin Van Dijk was en toen kon ik niet meer van haar af.'³ Tijdens

Lisa Oskamp is redacteur bij Kleio.

Ans van Dijk in de rechtbank. Foto: Ben van Meerendonk, collectie IISG.

- ¹ Koos Groen, *Een prooi wordt jager. De zaak van de Joodse verraadster Ans van Dijk* (Feerwerd 2016), 175.
- ² Ibidem, 174.
- ³ Ibidem, 179-180.

4 Ibidem, 201.

5 Ibidem, 202.

6 Ibidem, 204.

het proces in de rechtbank vertelde Mies: 'Ik heb Schaap haar ook nooit horen bedreigen. En ze heeft mij ook nooit verteld dat hij dat heeft gedaan. (...) Ik heb niet gemerkt dat ze er ooit spijt van heeft gehad dat ze zoveel mensen bij de SD aanbracht.'⁴ Ans verdedigde zich in de rechtszaal: 'Ik dacht dat de Joden naar Polen gingen om te werken. (...) Ik ben volslagen krankzinnig geweest. Ik had een vreselijke angst voor de SD. Ze hadden me vreselijk bedreigd. Ik kon niet onderduiken.'⁵

Seksuele abnormaliteit

De zwaarste straf, de doodstraf, werd geëist. De advocaat van Ans probeerde haar minder toerekeningsvatbaar te verklaren om dit te voorkomen. 'De psychiater zal dan misschien kunnen aangeven in hoeverre haar seksuele abnormaliteit van invloed is geweest en in hoeverre haar lichamelijke toestand van invloed kan zijn geweest.'⁶ De rechter ging hier echter niet in mee. Ans was geheel verantwoordelijk voor haar daden en kreeg de doodstraf. Ze mocht niet tegen haar doodvonnis in beroep gaan. Ans heeft koningin Wilhelmina om gratie verzocht, ze heeft zich nog bekeerd tot het katholicisme en geprobeerd om zoveel mogelijk te getuigen tegen andere collaborateurs. Het heeft haar niet geholpen. Op 42-jarige leeftijd kreeg zij de kogel. Ans van Dijk was de enige Nederlandse vrouw na de oorlog waarbij het doodvonnis daadwerkelijk werd uitgevoerd. ■

Bronnen

Het vrouwenlexicon van Huygens ING, lemma Anna van Dijk geschreven door Marie-Cécile van Hintum (laatst gewijzigd april 2018).

Koos Groen, *Een prooi wordt jager. De zaak van de Joodse verraadster Ans van Dijk* (Feerwerd 2016).

len Dales bij haar benoeming tot burgermeester van Nijmegen in 1987. Foto: Roland Gerrits. Bron: Fotocollectie Anefo.

Eigenzinnige bestuurder met 'geuzenbloed'

Ien Dales (1931-1994)

In de herfst van 1989 zocht Wim Kok in zijn partij naar geschikte ministers. Eveline Herfkens was de post voor Ontwikkelingssamenwerking aangeboden, terwijl het nummer van Ien Dales geen gehoor gaf. Dales was als burgemeester van Nijmegen op werkbezoek in China en onbereikbaar. Eenmaal thuis liet zij Kok direct weten een ministerschap te aanvaarden.

Dales kreeg Binnenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking ging naar Jan Pronk. Herfkens kreeg te horen dat er niet nog een vrouw nodig was en in de coalitie met het CDA lag Pronk goed bij de linkse achterban van de PvdA. 'Ma Flodder', zoals Dales wel werd genoemd, had nog geen duizend dagen over Nijmegen geregeerd toen zij als minister aantrad. Ze was eerder staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in het kabinet Van Agt (1981-1982) en diende met haar minister Den Uyl voorstellen in om de

ziektewetuitkeringen te beperken. Dales kwam recht tegenover toenmalig FNV-voorman Wim Kok te staan, maar tegelijk dwong haar vasthoudendheid respect bij de kiezers af. Bij de volgende Kamerverkiezingen behaalde zij met voorkeursstemmen een zetel.

Directe bestuursstijl

Dales was meer bestuurder dan politicus, was erg direct en had weinig op met geneuzel over details. In de vroege jaren zeventig was zij directeur van Kerk en Wereld, het kaderopleidingsinstituut van de Nederlandse Hervormde

